

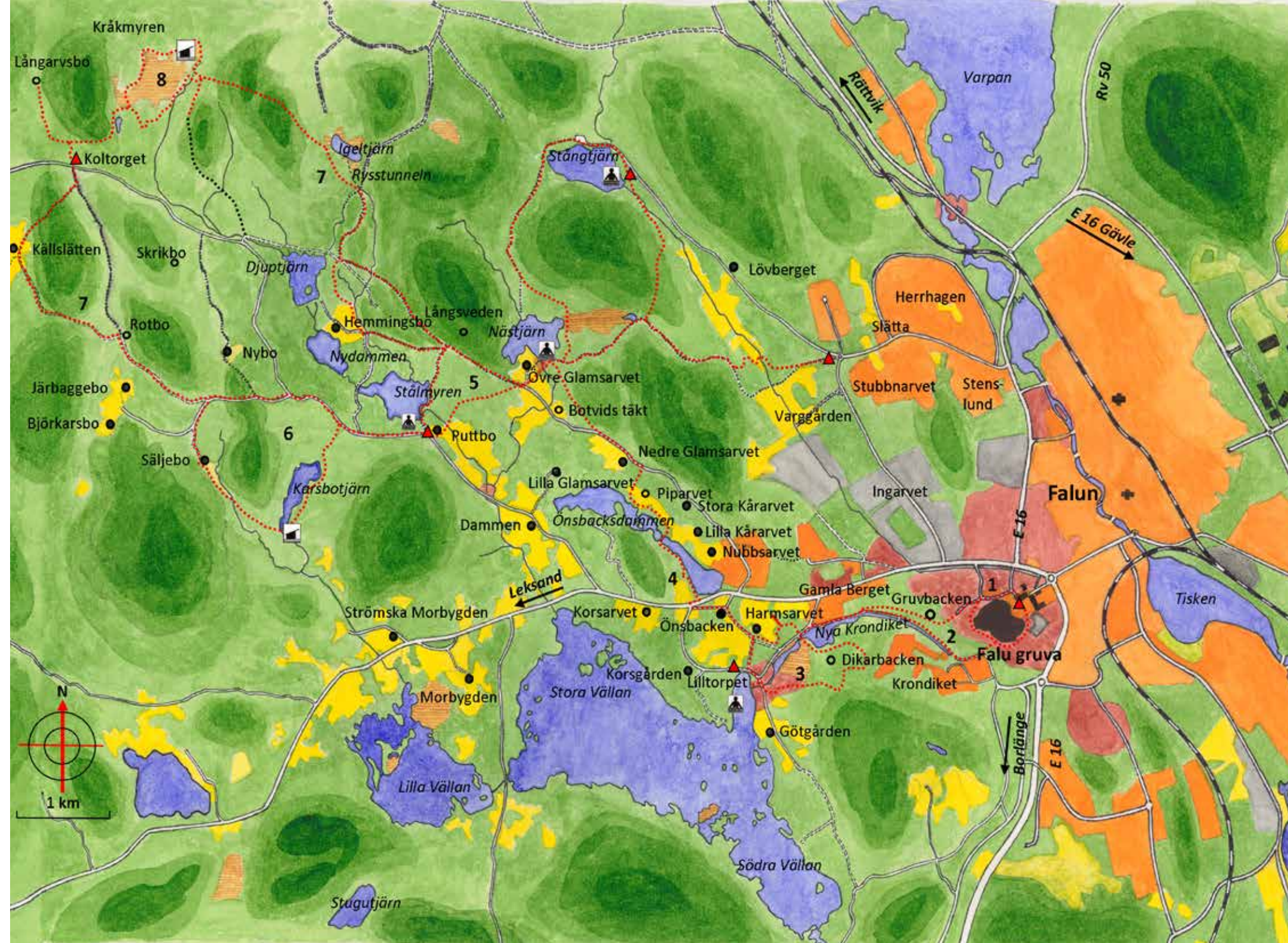

Bron över Önsbacksdammens smalaste del, upphöjd för att roddbåtar ska kunna passera.

Vandringar i historien

GAMLA STIGAR och forvägar har röjts fram, broar har byggts och rastplatser ställts i ordning. Vid Nästjärn, strax intill det restaurerade dammhuset finns badmöjligheter för trötta vandrare.

Projektet Vattnets väg till gruvan har drivits av Världsarvet Faluns Vänförening i nära samarbete och med stöd från Länsstyrelsen Dalarna, Falu kommun och Stiftelsen Stora Kopparberget. Stöd till projektet har därutöver lämnats av LONA, AME, AF och Visitsödradalarna.

- **Vandringsled**
Hiking
Wandern
- **Startpunkt**
Starting point
Ausgangspunkt
- **Bergsmansgård**
Mine-owner's farm
Hof der Bergmann
- **Försvunnen gård**
Location of mine-owner's farm
Verschwunden Hof
- **Badplats**
Bath
Baden
- **Slogbod**
Wind shelter
Windschutz

- 1** **Gruvpromenaden / The Mine walk**
Bergwerk wander **1,5 km**
- 2** **Krondikspromenaden / The Crown Ditch walk**
Die Staudämme der Krone wander **3 km**
- 3** **Harmsarvspromenaden / The Harmsarvet walk**
Der Harmsarvet wander **3 km**
- 4** **Önsbackspromenaden / The Önsbacken walk**
Der Önsbacken wander **4 km**
- 5** **Puttbopromenaden / The Puttbo walk**
Der Puttbo wander **3,1 km**
Handikappanpassad / Handicap Accessible / Behindertenzugänglich
- 6** **Karsbopromenaden / The Karsbo walk**
Der Karsbo wander **4,2 km**
- 7** **Stora promenaden / The long walk**
Der grosse wander **12,2 km**
- 8** **Kråkmyrspromenaden / The Kråkmyren walk**
Der Kråkmyren wander **3,3 km**

Vattnets väg till gruvan

Välkommen att vandra längs stigar och vägar i Sveriges äldsta bevarade vattenleder till en gruva – sjöar, dammar, kanaler och diken i bergen nordväst om Falu Gruva. Här kan du se medeltida hyttplatser, vackra bergsmansgårdar, dammar och dammhus i en exotisk nordisk natur, en viktig del av Världsarvet Falun.

Vandringslederna erbjuder kortare och längre slingor, totalt drygt 30 km. Informativa skyltar, rastplatser och slogbodas finns i området.

Falu Gruva i färg av Johan Fredrik Martin ca 1800.

Rikets skattkammare

FALU GRUVA är Sveriges äldsta kända och mest betydelsefulla bergverk, nu en del av Världsarvet Falun. Redan för ca 1 300 år sedan bröt folket malm i berget och framställde koppar. På 1600-talet svarade gruvan för mer än 70 procent av hela Europas kopparproduktion. Vattenkraften var en nödvändig förutsättning för gruvans expansion. Sjöar och bäckar dämades upp, diken och kanaler grävdes. Vattenhjul användes för att pumpa upp vatten och för att hissa upp malm. De användes vid gruvan ända fram till 1916.

Interiör från en kopparhytta i Falun, målad av Pehr Hilleström på 1780-talet.

Ur eld och rök

KOPPARHYTTORNA där malmen rostades och smältes låg i gruvans omland och ägdes av bergsmän. På 1600-talets mitt fanns det 132 hyttor, som alla tog sin malm från Falu Gruva. Närheten till rinnande vatten var viktig och redan på medeltiden var alla hyttor vattendrivna. Stora vattenhjul fick blåsbälgar att pusta in syre i hyttugnen, så att kopparn smälte. De flesta hyttorna lades ner vid mitten av 1800-talet. Längs vattnets väg kan du se flera hyttplatser i form av slagvarp och andra lämningar, bl.a. i Korsgården, Gamla Berget, Dammen och Övre Glamsarvet.

Dammhuset vid Korsgårdsdammen är det äldsta bevarade och fanns före 1691.

Att hålla vintervattnet

DAMMAR byggdes troligen redan på medeltiden för att få tillräckligt med vatten året runt för kopparhyttorna närmast gruvan. Önsbacksdammen är den äldsta och har anlagts i en dalgång, där det ursprungligen rann en bäck. På 1600- och 1700-talen uppdämades flera små tjärnar och myrar ovanför Önsbacksdammen nära Puttbo och Hemmingsbo. Tre större sjöar längre söderut, Stora, Lilla och Södra Vällan, användes tidigt som vattenmagasin. På 1600-talet dämades de upp, så att de förenades till en sjö och blev det stora vattenmagasinet för gruvan. Vid det s.k. Korset fanns en möjlighet att dela vattnet mellan hyttorna i Gamla Berget och Ingarvet samt gruvan.

Nya Krondiket byggdes efter Polhems idéer på 1700-talet. På dammvallen går en väg och vattnet i diket används än idag.

Kronans diken

KRONDIKENA byggdes på order från kungarna för att säkra tillgången på vatten för gruvans spel och pumpar. Vid mitten av 1500-talet grävdes det 1,5 km långa Konstdiket från Hyttbäcken till gruvan. Vattnet leddes till ett nytt pumpverk vid Blankstöten i Falu Gruva. Det var ett besvärligt arbete och arbetskraft saknades ofta. Diket och dammvallarna syns ännu.

På 1730-talet byggdes ett nytt betydligt större dike högre upp på bergets sluttning. Det Nya Krondiket förde fram vattnet från Korsgårdsdammen till gruvan utan förlust av fallhöjd. Från diket rann vattnet via akvedukter ner till gruvans vattenhjul.

Hemmingsbo gård har byggnader kvar från 1700-talet och har restaurerats under senare år.

Bergsmännens gårdar

BERGSMÄNNEN var ursprungligen bönder som lärt sig att framställa metaller i sina hyttor. Många av dem blev mäktiga och rika män, som kunde bygga ståtliga gårdar med vackra trädgårdar omkring. Markerna kring Falu Gruva var steniga och karga. Mycket möda fick läggas på att röja och odla upp åkrar, ängar och hagar. Överallt ligger stora odlingsrösen och stengårdsgårdar i det särpräglade landskapet.

Kring Vattnets väg kan du se flera exempel på bergsmansgårdar, deras odlingar och deras hyttplatser. Vid Källslätten och Puttbo finns rester av gamla trädgårdsanläggningar.

I området finns gott om fåglar, bl.a. hackspettar, ugglor och hönsfåglar. Här hökuggla, hornuggla, taltita och mindre hackspett.

Natur och kultur

FALUN ligger på gränsen mellan det mellansvenska slättlandet och den nordsvenska barrskogen. Berggrunden är uråldrig och mineralrik. Många gruvor har producerat guld, silver, koppar, järn, bly och svavel. I skogarna är djurlivet rikt. Här finns björn, varg, älg, rådjur, räv och hare liksom många andra djur. Många olika ugglearter och hackspettar trivs i området. I Stora Stöten vid Falu Gruva häckar berguven, Europas största uggle och Dalarnas landskapsfågel. Nära gruvan har 47 olika fågelarter observerats. Här kan du uppleva natur och kultur i förening.